

ри і перший помаранчевий уряд очолювала людина, яка позиціонувала себе як категоричний опонент Партії регіонів. Другі — тому, що їм не знайшлося місця у новій владі, хоча остання розпочала реалізацію соціальних програм, які цілком пасували політичним амбіціям комуністів. Утім, знайшлося й ідеологічне підґрунтя для опозиційності — йшлося про статус російської мови, відносини із Заходом (зокрема, вступ до СОТ і НАТО).

Крім заяв про політичні репресії, кволих вуличних акцій біля урядових будівель і блокування законів, необхідних для вступу в Світову організацію торгівлі, нова опозиція нічим особливим не позначилася. У вересні 2005 р. підписанням меморандуму про розуміння⁸⁰ опозиційний статус Партії регіонів офіційно зафіксовано і водночас знівельовано, бо партія взяла участь у голосуванні за Ю.Єханурова, який очолив другий помаранчевий уряд (за три місяці вона ж відправила цей уряд у відставку). В подальшому ступінь «опозиційності» Партії регіонів і комуністів (разом з іншими політичними силами, що за визначенням були призначені в опозицію — СДПУ(о), ПСПУ та їхні дрібніші союзники) диктувався потребами передвиборної боротьби та агітації на виборах до Верховної Ради навесні 2006 р. Набір політичних гасел і засобів тут був стандартний: статус російської мови, агітація проти вступу до НАТО та проти «надмірного захоплення» європейською інтеграцією, критика економічних і соціальних програм помаранчевих.

Улітку 2006 р. Партія регіонів і комуністи радо позбавились опозиційного статусу, створивши більшість у Верховній Раді разом із соціалістами, і повернулись у звичні крісла і коридори влади. Помаранчеві та БЮТ опинились у не менш звичній ролі парламентської опозиції з невизначеним статусом.

Легалізація опозиції

У новітній історії України право історичної першості у справах легітимувати політичну опозицію належить народним депутатам Ю.Тимошенко та О.Єльяшкевичу в лютому 1998 р. Ця спроба була зроблена напередодні виборів до Верховної Ради, в яких брала участь партія «Громада» П.Лазаренка, очевидно, йшлося про створення ґрунту для її подальшої парламентської діяльності.

У лютому 2000 р., відразу ж після поразки «лівої» більшості Верховної Ради у парламентському конфлікті (що отримала назву «оксамитова революція»), три депутати з новоутвореної більшості — В.Коваль з Народного Руху України, О.Карпов із президентської Народно-демократичної партії та В.Медведчук з президентської СДПУ(о) — внесли законопроект «Про політичну опозицію у Верховній Раді України»⁸¹. Це була «заспокоїлива пігулка» для депутатів, які не ввійшли до складу президентської більшості. Тоді ж надійшов альтернативний законопроект «Про

парламентську опозицію» від депутата фракції «Реформи і порядок» В.Філенка⁸². Обидва законопроекти було запропоновано зняти з обговорення як такі, положення яких суперечать Конституції України⁸³.

Наступні місяці депутати не мали можливості повернутися до цього важливого питання, бо на перший план вийшли дискусії щодо більш важливого — імплементації результатів референдуму квітня 2000 р. Фактично йшлося про остаточний перерозподіл владних повноважень на користь президента Л.Кучми. Навіть депутати з президентської більшості не виявляли ентузіазму щодо імплементації (йшлося, крім іншого, про ліквідацію депутатської недоторканості). Набрати для імплементації необхідну конституційну більшість у 300 голосів так і не вдалося. У грудні 2000 р. розпочалася акція «Україна без Кучми», яка тривала до березня 2001 р. і ознаменувалася виходом опозиції на вулиці.

У січні 2001 р., під час «новорічно-різдвяної перерви» в акції «Україна без Кучми», суб'єктом нової ініціативи виступив сам президент. Він вніс проект закону «Про парламентську більшість та парламентську опозицію»⁸⁴. Можливо, це була спроба нейтралізувати вулицю і нормалізувати відносини з опозицією. Хоча законопроект було подано як невідкладний, рішення по ньому ухвалили лише на початку квітня 2001 р. — його було відхилено. До того ж у січні 2001 р. провалилася спроба ухвалити результати референдуму, відповідно законопроект Л.Кучми, який писався під нову конфігурацію сил у парламенті, втратив актуальність.

У липні 2001 р. комуністи внесли новий проект закону, цього разу акценти було змінено — законопроект називався: «Про політичну опозицію»⁸⁵. Це був один із найдокладніших законопроектів, який детально регламентував діяльність і права опозиції. Профільний комітет Верховної Ради запропонував відправити проект на доопрацювання. Утім, наближалася передвиборна парламентська кампанія 2002 р., у Верховній Раді розгорталися бої щодо нового виборчого закону, на порядку денному стояли більш нагальні питання — представництва у владі, щонайменше законодавчій.

Вибори 2002 р., на яких відбувся триумф блоку Наша Україна та Блоку Юлії Тимошенко в прозорішій частині виборного процесу (голосування за списками), знов актуалізували питання про легалізацію опозиції. У результаті залаштункових обгородок із депутатами, обраними в мажоритарних округах, у парламенті вдалося утворити ситуативну президентську більшість. Ті, хто опинявся поза її межами, мали статус опозиційних, однак цей статус не було врегульовано, якщо не брати до уваги Регламенту Верховної Ради.

У липні 2002 р. депутати-комуністи (С.Гуренко та Г.Крючков) внесли законопроект «Про політичну опозицію»⁸⁶. Вони наполягали на необхідності закону саме про опозицію в цілому, а не лише про пар-

ламентську опозицію. Комуністи не стали вдруге «винаходити велосипед» — їхній проект був майже дзеркальною копією попереднього. У вересні того ж року до них долучилися представники Нашої України — депутат Р.Зварич вніс законопроект «Про парламентську більшість та парламентську опозицію»⁸⁷. Цікаво, що цей документ був, за твердженням його авторів, розроблений на основі попереднього президентського законопроекту 2001 р.⁸⁸ Законопроект було відхилено за зауваженнями юридично-експертної служби Верховної Ради, однак у вересні 2004 р., в розпал президентської передвиборної кампанії, був знов поданий на розгляд Верховної Ради, при цьому автори навіть не стали переписувати супровідну записку, підготовлену два роки тому.

У лютому 2003 р. до відповідних комітетів Верховної Ради надійшло відразу ж два законопроекти, покликаних ошчасливити опозицію та більшість і впорядкувати діяльність депутатів, яким припало до смаку перетворювати сесійну залу парламенту на місце фізичних сутичок і хуліганських ескапад. 3 лютого група депутатів від президентських фракцій внесла законопроект «Про парламентську більшість і парламентську опозицію у Верховній Раді України»⁸⁹. На думку авторів, ухвалення закону мало б, крім іншого, «оптимізувати роботу Верховної Ради»⁹⁰.

За два тижні депутат від пропрезидентської групи «Народовладдя» С.Правденко зареєстрував проект закону «Про парламентську опозицію». Він не відрізнявся якістю, однак досить чітко транслиував політичну спрямованість, зокрема, там ішлося про прагнення автора «допомогти парламентській опозиції з переважно мітингових форм діяльності перейти (не заперечуючи вищезазначених) до конструктивної державотворчої роботи, отримавши конкретні важелі (опозиційний уряд) для предметної критики, для підготовки управлінських кадрів»⁹¹. Проект був відкликаний у червні того ж року, бо на зміну йому в липні 2003 р. депутати пропрезидентських фракцій (С.Гавриш, К.Вашук, О.Карпов) запропонували новий варіант законопроекту «Про парламентську більшість і парламентську опозицію у Верховній Раді України»⁹². Усе це виглядало, як демонстрація «конструктивних» зусиль президентської більшості на тлі «деструктивних» дій опозиції в парламенті. Варто зауважити, що цього разу юридична експертна служба Верховної Ради запропонувала прийняти за основу цей законопроект.

Утім, про обговорення законопроекту у сесійній залі вже не йшлося. У центрі уваги були 9 варіантів нового виборного закону та «політична реформа» Л.Кучми. Дискусії з цих питань не лише довершили розкіл опозиції (від неї відійшли комуністи), а й вкотре перетворили парламент на циркову арену.

11 лютого 2004 р. депутат від блоку Наша Україна В.Філенко запропонував ще один законопроект «Про парламентську опозицію»⁹³. Подібно до колег-комуністів, він не став шукати нових шляхів і фак-

тично вдруге подав проект зразка 2000 р. У цей момент бурхливого політичного життя України на часі була проблема «політичної реформи», яка де-факто мала продовжити повноваження Л.Кучми. У квітні 2004 р. Верховна Рада провалила зміни до Конституції (забрало 6 голосів депутатів президентських фракцій) і це відкрило простір для драматичної президентської кампанії 2004 р.

Лише у 2006 р., після не менш драматичних парламентських виборів, створення провалу спроб помаранчевих, БЮТ і соціалістів утворити парламентську більшість і виникнення «антикризової коаліції» у складі Партії регіонів, комуністів і соціалістів, на поверхні суспільного життя знов з'явилася тема узаконення опозиції. Цього разу політичний контекст будувався на новій конфігурації в системі влади: згідно з положеннями конституційної реформи грудня 2004 р., в Україні утворилося три рівнозначних центри політичної влади: президент, уряд і парламент, причому уряд набув повноважень, які значно урізали обсяг президентської влади, зокрема, щодо контролю над урядом. У цій ситуації нового значення набував статус саме парламентської опозиції, бо уряд формувалася більшістю, і це означало, що формальна фіксація прав опозиції у Верховній Раді стає надзвичайно сенситивним політичним питанням.

4 вересня 2006 р. було внесено проект закону «Про парламентську опозицію»⁹⁴. 4 грудня 2006 р. на заміну було подано той самий законопроект «Про парламентську опозицію» — але цього разу він подавався депутатами фракцій-конкурентів: Нашої України (В.Коваль), Блоку Юлії Тимошенко (Ю.Тимошенко) та Партії регіонів (М.Комар)⁹⁵. Проект було відхилено, однак уже в січні 2007 р. його було зареєстровано вдруге⁹⁶ (цього разу тут було 6 співавторів від усіх згаданих фракцій). Можливо, доля цього законопроекту була б щасливішою від усіх попередніх, однак у квітні 2007 р. криза влади, що розпочалася внаслідок непередуманої і політично кон'юнктурної конституційної реформи грудня 2004 р., сягнула апогею. В.Ющенко, опинившись під загрозою створення у Верховній Раді конституційної більшості під егідою Партії регіонів, розпустив парламент. Розгорнулася війна інститутів влади, яка призвела до паралічу всіх її центральних установ. 30 вересня 2007 р. на позачергових виборах було обрано новий склад Верховної Ради, а впродовж листопада—грудня створено коаліцію помаранчевих і БЮТ, яка перебрала назву «демократичної». В опозиції знов-таки не з політичних чи ідеологічних мотивів, а через результати виборів опинилися Партія регіонів і комуністи (які формально все ж таки можуть візувати суто ідеологічні закиди «новій» владі). Цілком зрозуміло, що ці рокировки у Верховній Раді й системі влади не лише не розв'язали фундаментальної проблеми — відсутності реальної представницької демократії, а й надалі запрограмували ситуацію, коли легальний статус опозиції буде справою політичних демонстрацій і залаштункових оборудок.